

A soproni gyógyszerészet múltjának kutatói

Kevés város rendelkezik a gyógyszerészet annyi emlékével, mint Sopron. Ezeket nagyrészt a Városi Levéltárban, ill. Múzeumban őrzik. Majd 1968-ban, a Soproni Patikamúzeum felállításával kapcsolatban részben itt kerültek kiállításra. A múlt emlékei több kutatót vonzottak városunkba, ill. helybeliek is foglalkoztak ilyen témakörökkel. Róluk emlékezünk meg a Csatkai Endre Emlékkönyvben.

1. A kutatások elindítói:

Az alábbi, már elhunyt személyek dolgozták fel szélesebb körben és publikálták a korábbi adatokat: *Koritsánszky Ottó* (1882—1952); *Házi Jenő* (1892—1986); *Csatkai Endre* (1896-1970); *Halmaj János* (1903—1973)

Később mások is foglalkoztak a múlt kutatásával. Ezen személyekről a közleményben részletesen beszámolunk. A fenti négy kutató főbb adatai a következők:

Koritsánszky Ottó a század elején, mint fiatal gyógyszerész, a soproni Oroszlán gyógyszerertárban, Molnár Lajosnál vállalt állást. Szabad idejében a Levéltárban búvárkodott. 1905-ben nyújtotta be a gyógyszerészet múltjáról írt dolgozatát, amellyel 100 aranykorona pályadíjat nyert. A dolgozat közlemény formájában 1907-ben jelent meg a Gyógyszerészi Hetilapban „Régi magyar gyógyszerárak” címmel.¹ *Koritsánszky* dolgozata kitűnő alapot és indítást adott a későbbi kutatások számára is. *Koritsánszky* később a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület ügyvezető igazgatója lett. A Nemzetközi Gyógyszerész Szövetségben (Federation International Pharmaceutique) alelnök volt. Később is gyakran járt Sopronban, ahova a szakmai kapcsolatokon kívül rokoni szálak is fűzték (Hanszmann evangélikus lelkész családjához).

Házi Jenő soproni főlevéltáros idevágó első munkája 1932-ből való. A Magyarországi Gyógyszerész Egyesület ez évben Sopronban rendezte országos közgyűlését. Az Egyesület helyi vezetői felkérték Házi Jenőt, tartson előadást a város gyógyszerészete múltjáról. Házi főleg a középkori okmánytárak adatait dolgozta fel. „Adatok a soproni gyógyszerészek és gyógyszerárak múltjából” címmel több olyan adatot is közzétett, amelyek részben kiegészítették *Koritsánszky* dolgozatában foglaltakat. Az előadás külön kiadásban jelent meg.² Később „Kiegészítések a soproni patikák hőskorához” címmel állított össze további hasznos adatokat.³ Házi Jenő még összeállította a soproni polgáresküt tett gyógyszerészek névsorát is. Ezt a Patikamúzeumban kiállítottuk.

Csatkai Endre, a Soproni Múzeum igazgatója először 1939—1942 között kisebb dolgozatokat írt. Ezeket a helyi lapokban közölte. A Soproni Szemlében is publikált.⁴ Szívesen foglalkozott különböző cégekre, szobrokra vonatkozó témákkal. A városban található oroszlanos emlékek feldolgozása keretében az Oroszlán gyógyszerertár Zsolnay majolika portálisáról és a ház múltjáról is írt. Később is felkarolta az egészségügy és

¹ *Koritsánszky O.*: Régi magyar gyógyszerárak. (Gyógyszerészi Hírlap 1907.)

² Házi J.: Adatok a soproni gyógyszerészek és gyógyszerárak múltjából. (Különkiadás, Sopron 1932.)

³ Házi J.: Kiegészítések a soproni patikák hőskorához. (Házi Jenő Emlékkönyv, Sopron 1993.)

⁴ *Csatkai E.*: Vándorkereskedők és vándor iparosok a régi Sopronban (Soproni Szemle 1963, 313. o.)

ezen belül a gyógyszerészet múltjának kutatását. 1954-ben a soproni gyógyítás történetét bemutató kiállítást rendezett a Deák téri épületben. Itt a Múzeum saját anyaga mellett több helyi gyógyszerész anyagát is kiállították. Ez a bemutató jó alapot adott az 1968-ban megnyílt gyűjteményhez is, ahol a korábbi gyűjtemény fényképe megtalálható. Csatkai cikkei alapján többen régi tárgyakat adományoztak a múzeumnak. Az 1954. évi kiállítás orvosi részét *dr. Gerencsér Nándor* kórházi főorvos rendezte.

Halmi János egyetemi tanár, a budapesti Gyógynövény és Drogismereti Intézet igazgatója egykor a soproni Evangélikus Líceum növendéke volt. Szívesen jött el Sopronba később is. A Levéltárban többször kutatott. Adataival kiegészítette a korábbi szerzők publikációit. Amikor 1968-ban Sopronban megalakult a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógyszerésztörténeti Szakosztálya, *Halmi* professzor lett az első elnöke. Aktívan tevékenykedett a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Akadémia munkájában is, ahol rendszeresen tartott előadásokat.

A felsorolt négy szerző megállapításai tulajdonképpen együttesen adnak képet a város gyógyszerészetének múltjáról. Voltak ui. források, amelyeket nem mindnyájan dolgoztak fel. Az egységesítést, a kiegészítéseket 1967/68-ban kezdtük el, a Soproni Patikamúzeum létesítése kapcsán. „A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye” címmel 64 oldal terjedelmű kiadványt jelentettünk meg. Szerkesztésében *dr. Domonkos Ottó* múzeumigazgató nyújtott segítséget. Itt összefoglaltuk a korábbi és újonnan feldolgozott adatokat. Három részre osztottuk az elmúlt évszázadokat. A felkért szerzők a következő bontásban publikálták adataikat:

Halmi János: A soproni gyógyszerészet múltja a XVII. század végéig, ill. *Csatkai Endre*: a XVIII. század elejétől a XIX. század végéig. Az ezt követő részt *Horváth Dénes, Jehn Antal* és *Nikolics Károly* dolgozta fel.⁵

Ezen közlemények után még további adatok kerültek napfényre. Ezeket foglalta össze *Kocsis Krisztina* gyógyszerészdoktori értekezése.⁶ ebben a megírás időpontjáig (1986) feltárt adatok értékelése szerepel. Sopron mellett a volt Sopron megye múltját is feldolgozta.

A legfontosabb adatok, amelyeket korábban részben eltérőnek ítélték meg, a következőképpen tisztázódtak az említett szerzők munkásságának összevetése után.⁷

I. I. *Az első gyógyszerészek adatai* a XV. és XVI. századból valók. Tudnivaló, hogy az orvosi és gyógyszerészeti tevékenységet még az ókorban egy személy látta el. Európában — a jogi rendezés következtében — a XIII. században kezdett a két hivatás különválni. Ennek ellenére Sopronban is szerepeltek orvos-gyógyszerészek a későbbi korokban. Közülük a következő nevek találhatók a XV. századi oklevelekben: *Ulrik* (1424), *János* (1429), *Keresztély* (1431).

1495-ben már önálló gyógyszerész nevet említik. Sopron város adót fizető lakosságának névjegyzékében olvasható, hogy a belvárosban 2 Forint adót vetettek ki *Sigstus* (*Sixtus*) *Schönhardt* patikusra. 1539-ben *Kastner Jeromos* soproni polgár özvegye: *Orsolya* végrendeletében megemlékezett *Steinpeck Ferenc* patikussegédéről,

⁵ A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye (Szerk. Domonkos O. A Győr—Sopron m. Múzeumi Szervezet kiadványa, 1968.)

⁶ Kocsis K.: A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Sopron vármegyében a XVI. sz. végétől 1950-ig. (Gyógyszerészdoktori értekezés 1986.)

⁷ Sopron Patikamúzeum 1968—1993. (Szerk. Nikolics K., A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Győr—Sopron m. Szervezete kiadványa, 1993.)

akit kora ifjúságától nevelt és aki hosszan tartó betegsége alatt önfeláldozóan ápolta. 1543-ban pedig Hembstreit (Hebenstreit) György tett polgáresküt, akiről Házi Jenő táblázata — első adatként — emlékezik meg.

Koritsánszky dolgozatában még elsőként 1573-ból Lorenz Carl (Carl Lőrinc), a thüringiai Langesalzen helységéből ide települt gyógyszerész neve olvasható az adókönyvek alapján. Ez annyiban módosult, hogy jelen ismereteink szerint az első önálló soproni gyógyszerész Sigstus Schönhardt volt a XV. században.

1.2. *A gyógyszertárak alapítására.* múltjára vonatkozó adatokat az összes kutatások alapján a következőkben foglalhatjuk össze:

1573-ban alapították a „Fekete elefánt”-hoz címzett gyógyszertárat, amely még 1595-ben is működött a belvárosban. Ezután megszűnt és tulajdonképpen beolvadt az 1629-ben alapított „Fehér Angyal” gyógyszertárba. Utóbbi 1642-ben költözött jelenlegi helyére (Fő tér 2.). Itt hoztuk létre 1968-ban a Patikamúzeumot. Az „Arany Oroszlán” gyógyszertár alapítási éve 1623. Közben rövid ideig „Arany Sas” néven működött. 1658-ban a belvárosból a városi Tanács engedélyével kiköltözött a várfalon kívülre, a mai Várkerületre. Akkoriban kezdtek a várakon kívül üzleteket nyitni, a forgalom ide terelődött. Ezt követte az Oroszlán gyógyszertár is. A soproni Oroszlán gyógyszertár ma Magyarország legrégebb, az alapítástól kezdve folyamatosan működő gyógyszertára.

Hazánkban az 1867. évi Egészségügyi Törvény előtt alapított gyógyszertárak voltak az ún. reáljogúak. Sopronban az említett kettőn (Oroszlán, Angyal) kívül reáljogú volt még: a „Szerecseny”, később „Megváltó”-hoz címzett (1723) (Ikvahíd 1., majd 1951-től Malompatak u. 10.), valamint a „Magyar Korona”, később „Magyar Király” (1769) a Várkerület 114. alatt. Ezek múltját a Patikamúzeumban elhelyezett néhány tabló és egy összefoglaló táblázat mutatja be. A fontosabb levéltári adatok fénymásolatai is itt láthatók.

2. Együttműködés a kutatásban

A soproni gyógyszerészek, a helyi múzeum és a Levéltár vezetői között jó együttműködés alakult ki már a két világháború között. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a gyógyszerészek több, muzeális értékű tárgyat adományoztak a Múzeum számára. Így *Nikolics Milivoj*, az Oroszlán gyógyszertár korábbi szárnyas ajtaját díszítő Kozma és Damján (az egészségügy védőszentjei) festményeit, valamint egy 1771-ből származó bronzmetszert ajándékozott a Múzeumnak kiállítás céljából. Másrészt a gyógyszerészek is segítséget kaptak több ízben. Erre példa az 1948. évi budapesti Centenárius Gyógyszerész Hét rendezvényein való közreműködés. Erre e közlemény szerzője tablót készíttetett „A soproni gyógyszertárak négy évszázados múltjából” címmel. Ebben *Csatkai Endre* is segítséget nyújtott. A tabló fotóit *Diebold Károly* készítette, a feliratokat pedig *Csipkés Kálmán*, a Múzeum munkatársa festette.

Az együttműködés legújabb eredménye, hogy egy, a Levéltárban őrzött, a XVII. század elejéről származó kézikönyv (Manuális) anyagát *dr. Mollay Károly* egyetemi tanár dolgozta fel és ez Sopron Város Történeti Forrásai sorozatban 1995-ben jelent meg, e közlemény szerzőjének közreműködésével. A kiadást a gyógyszerészet különböző szervei támogatták.⁸

⁸ Mollay K.: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt. (Sopron Város Történeti Forrásai B/sorozat 2. köt. 1995)

Kiemelkedő eredmény volt a Soproni Patikamúzeum alapítása. Ez elsősorban *dr. Domonkos Ottó* múzeumigazgató, valamint *dr. Horváth Dénes* és *dr. Nikolics Károly* soproni gyógyszerészek együttműködésének volt az eredménye.⁹ Erről még a továbbiakban megemlékezünk.

3. A Patikamúzeum létesítése

Az előzőekben említett együttműködés újabb lendületet kapott a gyógyszerészet és ezzel kapcsolatban az egészségügy múltjának kutatása terén. Röviden az előzményekről: A Fő téri patikaházát 1966/67-ben felújították. A gyógyszerkiadó helyiségben (officina) feltárt oszlopfők miatt nem lehetett visszahelyezni az eredeti bútorzatot — rendeltetésszerűen. A győri Gyógyszertári Központ akkori vezetésének elképzelésével szemben elhatároztuk, hogy itt patikamúzeumot hozunk létre. A Semmelweis Múzeum akkori h. igazgatója: *dr. Antall József* támogatta a tervet. Mintegy 10 havi munkával 1968. jún. 10-én megnyitottuk a gyűjteményt.

3.1. A *Patikaház történetét* „Építéstörténeti összefoglaló” címmel *Dávid Ferenc*, az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa dolgozta fel.¹⁰ A Sárkány (később Storno) házban működött a Fehér Angyal Gyógyszertár. Erről *dr. Domonkos Ottó* számolt be.¹¹

3.2. A *gyűjtemény könyvanyaga* érdekesen alakult. Österreicher Jeromos az Oroszlán Gyógyszertár tulajdonosa volt a XVII. század második felében. Végrendeletében felsorolta a birtokában levő szakkönyveket. Ezek egy részét sikerült a soproni Evangélikus Líceum könyvtárában megtalálni. Ebben *Pröhle Jenő* nyug. igazgató, az iskola könyvtárosa volt segítségünkre. E témakörrel a győri Patikamúzeum megnyitása alkalmával rendezett tudományos ülésen számoltunk be.¹² A könyvanyag tovább bővült néhány egyéni adomány révén is. Így Gallus Jenő egykori soproni gyógyszerész sógora: *Scholz János* világhírű csellóművész ittjártakor, a gyűjtemény megtekintését követően a birtokában levő, 1551-ből származó „Plantarum” c. könyvet adományozta a gyűjtemény számára. Ez a legrégebbi könyvünk. A Patikamúzeum könyveiről *Kocsis Botond* számolt be szaklapunkban.¹³

3.3. Az *egészségügy több helyi vonatkozású emlékét* is kiállítottuk a Patikamúzeumban. Az egyik tárlóban többek között a betegségek kapcsolata babonás hiedelmekkel, a kuruzslás több tárgyi emléke látható. Közöttük *Csatkai Endre* adománya: gyermekfrász elleni védősapka is szerepel. Azt állították, hogy ha epilepsziában szenvedő gyermek fejére teszik, megszűnnek a görcsök.

3.4. Kiemelendők még a Sopronban megtartott *konferenciák* itt kiállított emlékei. 1847-ben került először megrendezésre a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése. Ennek teljes anyaga 1863-ban könyvben jelent meg. 1929-ben újból itt rendezték meg a Vándorgyűlést, 1932-ben pedig a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület országos közgyűlése volt városunkban.

⁹ A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye (Szerk. Domonkos O.) A Győr—Sopron m. Múzeumi Szervezet kiadványa, 1968.

¹⁰ Dávid Ferenc: Építéstörténeti összefoglalás, az előző jegyzetben említett kötet 10-13. o.

¹¹ Domonkos Ottó: A Sárkány-ház patika-helyisége a XVI—XVII. században. in: Sopron Patikamúzeum 1968—1993. (Szerk. Nikolics K. A Magyar Gyógyszerészeti Társaság Győr—Sopron m. Szervezete kiadványa, 1993). 65—70. o.

¹² Pröhle J.—Nikolics K.: II. Gyógyszerésztörténeti Konferencia Győr 1971.

¹³ Kocsis B.: A Soproni Patikamúzeum könyvei. in.: Gyógyszerészet 14. (1970) 105.

Ezek mellett az újabb kor számos tudományos konferenciájának programjai is kiállításra kerültek. Éppen a múlt adatainak feldolgozása érdekében rendeztünk 1968-tól kezdve 5 évenként gyógyszerésztörténeti konferenciákat. Ezekon *Antall József* is előadásokat tartott.

A gyűjteményről 1982-ben a Tájak—Korok—Múzeumok sorozatban jelentettünk meg ismertetőt.¹⁴

4. Kiemelkedő személyek, családok

Sopronban több családban öröklődött a gyógyszerészet, az egészségügy szolgálata. Így az Oroszlán gyógyszertárban az Ehrlinger—Linninger család működött sokáig. Az Angyal gyógyszertárban id., majd ifj. Gensel Kornél volt a tulajdonos. Utóbbinak fia volt *Gensel Ádám* neves orvos, aki először végzett hazánkban orvos-meteorológiai vizsgálatokat, és a helyi szőlővel is foglalkozott. Életrajzát először *dr. Csapody István* soproni erdőmérnök dolgozta fel.¹⁵ Majd *Wolfram Kaiser* hallei professzor foglalkozott Gensel munkásságával, mivel Gensel az ottani egyetemen tanult. Eredményeit 1977-ben, Gensel születése 200. évfordulója alkalmából Sopronban rendezett konferencián ismertette.¹⁶ Majd e közlemény szerzője foglalta össze Gensel Ádám tudományos munkásságát.¹⁷

Itt említjük meg, hogy Gensel Ádámról korábban utcát neveztek el Sopronban (ma Lenkey utca). 1945-ben — egyéb német hangzású utcanevekkel együtt — tévesen megváltoztatták. Hosszú ideig próbáltuk újból elérni Gensel Ádám emlékének megörökítését. Ebben *Csatkai Endre* is igyekezett segíteni. Végre 1991-ben a Patikamúzeum falán, Gensel szülőházán emléktáblát tudtunk elhelyezni.

Összefoglalás

Sopron gyógyszerészete és az egészségügy múltja gazdag adatainak kutatása századunk elején kezdődött. Azóta folyamatosan találkozhatunk a múlt adatainak feltárásával, az írott emlékek közzétételével, a tárgyi emlékek gyűjtésével.

Az első kutatók: Koritsánszky Ottó, Házi Jenő, Csatkai Endre és Halmai János munkássága olyan adatokat tárt fel, amelyek Sopron életéről kitűnő korrajzot nyújtanak és kultúrtörténeti szempontból is jelentősek. Századunk második felében is többen foglalkoztak a múlt adatainak feltárásával. Ezt a munkát a kutatók és a helyi szervek jó kapcsolata, összefogása jellemezte.

Az emlékek bemutatására kitűnő lehetőséget biztosít az ország első gyógyszerészeti gyűjteménye: az 1968-ban alapított Soproni Patikamúzeum. E gyűjtemény látogatói is képet kaphatnak arról, hogy Sopron mindig fontos szerepet játszott a magyar gyógyszerészet életében. Erről helytörténeti folyóiratunkban is beszámoltam.¹⁸ Bízunk benne, hogy a korábbi kutatók munkáját továbbiak is követni fogják, és újabb adatokkal gazdagítják gyógyszerészet, s az egészségügy múltjának feltárását.

¹⁴ Nikolics K.: Sopron, Patikamúzeum. Tájak - Korok - Múzeumok Kiskönyvtára, Bp. 1982.

¹⁵ Csapody I.: A két Gensel. (Gyógyszerésztörténeti Konferencia Sopron 1968.)

¹⁶ W. Kaiser: Wiss. Beiträge der Martin Luther Universität Wittenberg 1977/16— T. 14.) Halle/Saale.

¹⁷ Nikolics K.: Adatok Gensel Ádám életművéhez. SSz. 1989, 276. o.

¹⁸ Nikolics K.: Sopron és a magyar gyógyszerészet. SSz. 1993, 389. o.

Ezzel a közleménnyel kívánok emléket állítani Csatkai Endre múzeumigazgatónak. Kiterjedt munkássága a gyógyszerészetre is kitért. Hálával gondolunk kutatómunkájára, értékes kezdeményezéseire, támogatására.

* * *

Károly Nikolics

**Die Forscher der Vergangenheit der Soproner (Ödenburger) Pharmazie
(Zusammenfassung)**

Die Erforschung der reichen Geschichte der Pharmazie in Sopron und der Vergangenheit des Gesundheitswesens begann am Anfang unseres Jahrhunderts. Seit damals treten ständig neue Daten der Vergangenheit zutage, die ergänzt werden durch Veröffentlichung der schriftlichen Erinnerungen sowie durch die Sammlung der zeitgeschichtlichen Denkmäler.

Die Tätigkeit der ersten Forscher: Ottó Koritsánszky, Jenő Házi, Endre Csatkai und János Halmai brachten Ergebnisse, die nicht nur in kulturgeschichtlicher Hinsicht von Bedeutung sind, sondern auch eine ausgezeichnete Zeitschilderung über das Leben der Stadt Sopron darbieten. Die Vergangenheit wurde in der zweiten Hälfte unseres Jahrhunderts von mehreren Forschern recherchiert. Diese Arbeit konnte durch die Zusammenarbeit der Forscher mit der Stadtverwaltung, sowie durch ihre gute Beziehung zueinander gekennzeichnet werden.

Für die Darstellung der Erinnerungen bietet die erste Pharmaziesammlung des Landes, das 1968 gegründete Apothekenmuseum eine ausgezeichnete Möglichkeit. Die Besucher dieser Sammlung können sich ein Bild davon machen, daß Sopron immer eine wichtige Rolle in der Geschichte der ungarischen Pharmazie spielte. Ich berichtete darüber schon in der lokalhistorischen Zeitung. Wir hoffen, daß die Arbeit der Forscher fortgesetzt wird und die Erschließung der Vergangenheit der Pharmazie und des Gesundheitswesens um neue Erkenntnisse bereichert wird.

Mit dieser Abhandlung möchte ich die Erinnerung an Museumdirektor Endre Csatkai bewahren. Sein ausgedehntes Gesamtwerk enthält auch einige Abschnitte aus der Pharmaziegeschichte. Wir denken an seine Forschungsarbeit, seine wertvollen Initiativen und seine Unterstützung mit Dankbarkeit zurück.